

HOMENAXE A: Ana Liste e Santiago Castroviejo

ANA FERNÁNDEZ ALONSO (ANA LISTE) “VIDA E OBRA SOBRE A ILLA DE ONS”

Por: Celestino Pardellas de Blas

A MODO DE INTRODUCCIÓN:

Como comentamos cando saíu o primeiro número de AUNIOS, o noso obxectivo era dar a coñecer as importantes peculiaridades de Ons, case descoñecidas ata entón (1998), para que investigadores cualificados viran nesta Illa un campo virxe para o seu estudo, e con iso, obter os datos suficientes para mergullarnos na súa historia, etnografía, economía, natureza,...., dalos a coñecer, conservalos e protexelos.

O traballo non foi doado, non era fácil atopar quen escribira sobre Ons. Lóxico, moi poucos estudos de investigación había sobre ela, agás pequenos apuntes periodísticos; e escasas persoas visitaran Ons, polo menos que nós coñeceramos, en plan de busca de información.

Pero, paseniñamente, fomos sacando adiante esta revista logrando que moitos investigadores rebuscaran nos seus ficheiros, rexistros, carpetas,...., e sacaran á luz aqueles datos que anotaran nas súas visitas e pescudas; se meteran en bibliotecas, museos e arquivos, acudiran a Ons na procura de información,...., e, de todo iso, saíran adiante un bo número de artigos, monografías, informes,...., publicacións que fixeron posible que hoxe Ons sexa máis coñecida en todos os seus aspectos e que moitos investigadores, a universidade e os organismos con competencias estean máis preocupados polo coñecemento desta Illa.

Nos 25 números que levamos publicados, coidamos que cumprimos co noso obxectivo ao tocar todas as características socio-histórico-etnográfico-naturais de Ons. Pero, aínda que seguimos traballando coa finalidade de dar a coñecer cousas novas para investigacións posteriores, decidimos ao seu carón que coñecerades a esas persoas que, cos seus traballos, fixeron posible ter un criterio máis exhaustivo desta Illa. Foi así como acordamos homenaxear en cada revista, a partir do nº 23, ás persoas que traballaron por Ons ao longo da historia e así, dun xeito cronolóxico, comezamos no século XX: concretamente nos anos 30 con Álvaro de las Casas. Continuamos nos anos 50 con Salustiano Portela Pazos. E agora, para este número, tocamos os anos 60 – 70 onde homenaxearemos a dúas persoas. Comezaremos, finais dos anos 60, con **Santiago Castroviejo Bolívar** e de mediados dos anos 70 con **Ana Liste**.

Temos que dicir que nesta década que vai de 1960 a 1970 houbo outras persoas que comezaron e fixeron un gran labor de investigación. Así temos aos universitarios que, contratados polo Irida, realizaron un Informe económico-biológico-social interesantísimo¹, pero como xa foi tocado nesta revista no seu nº: 5, decidimos non volver a repetirnos. Nesta mesma década habería que considerar a Staffan Mörling (1965), pero o seu traballo sacouno nos anos 90 e xa no século XXI varios libros e traballos, polo que pasará a ser homenaxeado no nº 27 (2022), deixando para o 2021 o matrimonio formado por Fernando Alonso Romero e María Castroviejo Bolívar polas súas investigacións e traballos realizados nos anos 70 e 80.

Xa en anos vindeiros, seguindo no s. XX, enalzaremos a Pedro de Llano, Fariña Jamardo, Estanislao F. de la Cigoña,...., dando así o noso agradecemento a estas persoas que puxeron a Ons no mapa como unha das culturas populares máis importantes de Galicia.

ANA LISTE. A SÚA VIDA EN ONS.

Ana Fernández Alonso, coñecida en Galicia como Ana Liste, apunta que polo ano 1973 estudaba antropoloxía e comunicación en París. Por aquelas datas proxectaba elaborar un traballo para a Universidade de París, distrito VIII, onde realizara estudos de imaxe e comunicación.

Grupo de universitarios que realizou o traballo socio-económico-biológico para o Irida. Pola esquerda: Xulio Pardellas, Alberto de Co, Ana Liste, Zapata e detrás Ricardo Arnaiz.
Foto: Tino Pardellas

¹ Xulio Pardellas, Ricardo Arnaiz, Alberto de Co, e outros. “Situación económico-pesqueira da illa de Ons no ano 1975”. Resumo. Revista AUNIOS nº 5. Asociación cultural PineirÓns. Maio 2002.

HOMENAXE A: Ana Liste e Santiago Castroviejo

Para levar a cabo ese tarefa coidou conveniente que o mellor era o illamento e, polos motivos que fora, pareceulle que a Illa de Ons podería ser o lugar ideal.

Coñecedora de que era unha illa habitada e cunha importante poboación, esta tiña que contar cun ou cunha mestre/a e dende Francia escribiu a: "... un imaxinario Sr. Maestro", onde lle expoñía a idea da posibilidade de ser acollida nunha casa de pescadores da Illa. Daquela, D. Santos Pereira Figueroa, era o mestre encargado da escola de Ons e contestoulle axiña de xeito afirmativo, comunicándolle que: "... que a recibirían en una vivienda humilde la familia de Manuel Reiriz Otero, conocido como < O Terco >".

No mes de outubro de 1974 desembarcou en Ons a bordo do: "... entrañable barco de Francisco, el <Cro>", e, o que ía a ser unha pequena estancia: "... inicialmente pensé en un mes", prolongouse durante varios anos, ocupando inicialmente unha habitación da casa de Manuel Reiriz e Lucía Sampedro para, posteriormente, grazas á colaboración dun técnico do Icona, Manuel Baena, ter o privilexio: "... de ser el primer foráneo con derecho, provisional, a una casa en Ons."

A súa idea era fotografar, observar e estudar aquela Comunidade e a súa riqueza cultural. Comenta que era difícil describir o que alí veu, unha comunidade de máis de 300 veciños onde se sentía o abandono ao que eran abocados pola falla dun porto de abrigo para a nova flota de barcos que substituiría ás dornas. Asemesmo, chamoulle poderosamente a atención: "... la bandera republicana en algunas, muchas, chimeneas", e o atrevidos que eran os homes illáns enfrontándose ao bravo mar atlántico. Tamén as mulleres e nenos, vixiando constantemente os sementados campos para evitar que as grallas estragan as colleitas: "... Ágiles como nadie en el manejo del aturuxo, complemento indispensable de las hondas que dominaban desde la cuna". Do mesmo xeito, veciños especiais, en todos os seus aspectos, como: Francisco, Delmiro, Juanita, Cesáreo, Emilio e Chefa,..., e moitos outros, pero especialmente <Cachote>, do que fala: "... Cachote, con una expresión de pez mítico, trajinando en su taller a cielo abierto al pie del muelle... El carpintero de ribera que Didio Riobó, el <Señorito> había contratado en la Isla de Arosa hacia 1920 para ayudar a los colonos en la construcción de sus propias dornas...".

Ana Liste dedicou todo o seu tempo en Ons a pescudar a súa riquísima Cultura Popular, pero tamén facía de embaixadora con todos aqueles que, con ánimo de estudo e investigación, achegábanse ata a Illa. Así pasou en 1975 co grupo de licenciados universitarios que contratados polo novo organismo administrador da illa, o Irida, foran a Ons a realizar un estudo socio-económico-biolóxico, aos que puxo á súa disposición a súa casa para gardar materiais e toma de apuntes, e contribuíu ao contacto destes cos illáns, moi remisos a recibir e establecer amizade coa xente foránea.

Eu, tamén cheguei con ese grupo de universitarios ao ser un dos meus irmáns o coordinador do equipo. Foi así como establecín amizade con Ana, que me abriu as portas dun bo número de familias illáns. Eu acompañábaa nas

Familia de Manuel Reiriz, que acolleu a Ana Liste na súa casa de Caño, nun descanso das súas faenas agrícolas. Foto: Ana Liste

Casa que ocupou Ana Liste no lugar de Caño. Aspecto de deterioro despois de oito anos de deixala Ana. Foto: Tino Pardellas

Tripulación do <Cro> co seu patrón e armador Francisco no medio da foto. Entre eles: Manolo Reiriz, Cesáreo, Méndez, Antonio, Manuel Ferradás,... Foto: Tino Pardellas

HOMENAXE A: Ana Liste e Santiago Castroviejo

súas pescudas pola illa e así coñecín o inimaxinable mundo etnográfico que Ons posuía, sobre o que ela, ao carón de fotografalo todo, investigaba e anotaba.

Por motivos que descoñeza, deixou a Illa dous ou tres anos máis tarde e perdínlle a pista. Sei que estivo traballando como periodista na Voz de Galicia e que a principios dos anos 90 aterrou en Mozambique. Así o conta o Mundo: *“Llegó a Mozambique en 1994 a bordo de un regimiento de la ONU, con la misión de pacificar el país: cambiaron metralletas por azadones y aperos de labranza. Recorrió el territorio enseñando una palabra jamás escuchada: democracia. Encontró un pueblo amable y dolido, víctima de 17 años de una guerra civil no comprendida (impuesta desde el exterior), y un lugar rico y hermoso donde paz y libertad eran posibles..., ella optó por quedarse y continuar ayudando”*.

En Mozambique creou unha empresa, Euromoz, de explotación forestal, na que aínda segue, a pesares das enormes problemáticas, ata con ameazas de morte, que ten por parte dos furtivos e do propio goberno. Ela di: *“Cuando alguien te ataca, no soy de las que se arrodillan”*.

Ana Liste na súa explotación madeireira en Mozambique. Fotos: Ana Liste

Fai seis anos logrei contactar con ela de novo e froito dese contacto é un artigo que foi publicado nesta revista (nº 18, 2013) onde relata, moi resumidamente as súas experiencias durante a súa estancia en Ons. Comentándolle que a íamos a homenaxear na revista, dixo: *“... conservo, en mi archivo de Mozambique, desde los negativos de cientos de fotos que hice, apuntes diversos sobre su cultura, sobre recetas de cocina, el censo de casas que elaboré consignando familia por familia,..., hasta el censo de vacas, que eran muchas, porque conservaban todavía la esperanza de que les construyeran un puerto de abrigo...”*

Fala que, por mor do falso imperativo daquela de conservar a flora e a fauna esquecendo o factor humano, Ons perdeu o seu espazo para sempre, levándose con eles o seu coñecemento e a súa cultura. Lamentaba: *“... la falta de apoyo cuando pretendí y lo hice a mi costa y sin regatear medios, que se protegiera aquel patrimonio de valores humanos y culturales incalculable, por su origen ancestral que los onsistas supieron conservar vivo con una fuerza que solo los pueblos seguros de sí mismo pueden manifestar”*.

Solo me queda dicir que Ana Liste posúe un enorme arquivo documental (fotos e datos) que esperamos que un día, se sae con bo pé das súas problemáticas mozambiqueñas, nos presente en forma de libros ou con doazóns a algún organismo galego que sexa quen de organizalo, documentalalo, arquivalo, poñelo en valor,..., para dalo a coñecer e protexelo.

ANA LISTE. A SÚA OBRA SOBRE ONS

Como xa comentei, o importante de Ana é o traballo de campo realizado na Illa durante a súa estadía. Este labor consistía nunha convivencia diaria cos veciños, axudalos nas súas tarefas, fotografar todo tipo de faenas realizadas por eles e tomar datos de todo o que acontecía.

Todo ese material recollido, é de suma importancia, pois, agás o traballo realizado por Álvaro de las Casas a nivel etnográfico, ninguén lle dedicou tanto tempo á recompilar testemuñas dun xeito tan programado como o facía Ana Liste².

² Non podemos esquecernos de Staffan Mörling, que si fotografou aos illáns e dedicou moito tempo a recompilar datos sobre a dorna e temática mariñeira. Aínda que tamén conviviu cos illáns e chegou a casar alí, sen embargo a temática social, etnográfica e histórica quedou reflectida nos seus traballos dun xeito case anecdótico-sentimental.

HOMENAXE A: Ana Liste e Santiago Castroviejo

Só queda esperar que o saque a luz, xa sexa por iniciativa propia ou polos contactos que os organismos oficiais (Consellería de Medio Ambiente, Cultura e Parques) deberían manter con ela para que eses datos non queden tamén esquecidos ou, o que sería máis grave, perdidos para sempre.

No seu libro: <Galicia: Brujería, superstición y mística>, comenta no prólogo que quere servir de introdución a Galicia, de visión a voo de paxaro ao alcance de calquera sensibilidade para efectuar o cambio de “superstición” por “percepción”, unha forma, di, máis válida e menos científica de saber que algo sucede.

Este libro dividido en cinco capítulos, a Illa de Ons está presente en case todos, sendo no III no que acapara un maior protagonismo e onde etnografía e historia se mesturan para dar a coñecer as peculiaridades desta Illa.

Apartados interesantes sobre o <Mal de ollo>, a <Santa Compañía>, a <Noite e as Herbas do San Xoán>,..., dan a Ons unha representación moi interesante nesta obra.

Tamén temos dous artigos de prensa publicados na Voz de Galicia. O primeiro, escrito en 1988, fai fincapé no abandono da illa polos seus habitantes, expoñendo que iso suporá unha importante perda dos seus valores culturais. Nel fai un repaso aos últimos anos deste novo hábitat, coa chegada de Manuel Riobó, a etapa no que o seu fillo Didio faise co control da Illa e o final trágico deste ao ser perseguido polas súas ideas republicanas en plena Guerra Civil. Remata o artigo tocando o triste desenlace do éxodo dos veciños cara a un porto de abrigo no continente e como Ons vaise convertendo nun atractivo turístico.

O segundo, do ano 1991, fai de novo un repaso á súa chegada á Illa, debullando todo aquilo que lle chamou a atención, destacando a súa pura linguaxe e como coidaban a súa liberdade defendendo a súa filosofía.

Nese ano un concelleiro de Sanxenxo, quizais debido a que descubriu o traballo de Fariña Jamardo sobre a primeira Adscripción de Ons ao municipio de Sanxenxo e algún documento da época que se atopaba no arquivo da Deputación de Pontevedra, atreveuse, un século e medio despois cando a maioría dos veciños de Ons están asentados, afianzados e consolidados en Bueu, municipio ao que definitivamente se adscribiu a Illa de Ons, a defender e pretender daquela (1991) que a corporación de Sanxenxo solicitara a pertenza de Ons ao seu municipio.

BIBLIOGRAFÍA:

- Ana Liste. “Galicia: brujería, superstición y mística”. Penthalon ediciones. Madrid 1981.
- Ana Liste. “El abandono de Ons por sus colonos supondrá una importante pérdida de valores culturales”. Voz de Galicia. 6 de febrero de 1988.
- Ana Liste. “Otra amenaza para Ons”. Voz de Galicia. 24 de abril de 1991.
- Ana Liste. “Fragmentos de la memoria rota”. Revista Cultural AUNIOS Nº18. Asociación cultural PineirÓns. Páxs. 77-80. 2013
- Elena Pita. “Una capataz española perdida en el África negra”. El Mundo-Magazine. 24/09/2006. www.elmundo.es.
- Redacción. “Una empresaria española en Mozambique amenazada de muerte”. Voz de Galicia. 18/06/2007.
- Oscar Gutierrez. “El calvario de una empresaria leonesa en Mozambique”. El País. 7/02/2018. www.elpais.com.
- Ana Alonso. “Proyecto Gran Simio”. La Voz de Mozambique. 24/09/2010. www.proyectogransimio.blogspot.com
- Alicia Calvo. “No volverás viva del bosque”. Diario de Valladolid. 8/02/2018. www.diariodevalladolid.es

Rapazas illáns, axudando aos seus pais a cargar o carro.
Foto: Ana Liste

Manolo Reiriz andando á Seca para a pesca do polbo.
Ana Liste

